

חטא העגל ופולחן האישיות

[פרשת כי-תשא, שנת תשס"ו – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

רואים אנו כמה חמור הוא חטא העגל, שהרי עד עכשיו אנו נושאים בעונשו. אמרו חז"ל: "אין דור ודור שאינו נוטל אונקיא (משקל מועט, כמו גרם) ממעשה העגל" (שמות רבה מג, ג). ודאי אין שום הצדקה שאנחנו נסבול עונש על חטא שעשו אבותינו. אלא נ"ל כי בכל דור ודור חוזרים אנו לקלקל באותו משגה של חטא העגל. ומה הוא שרש החטא? בארו כמה מגדולי רבותינו שאנו טועים ב- "פולחן האישיות".

דבוקים אנו בהקב"ה. אבל כדי שיהיה קשר זה אמתי והדוק, אין לשים באמצע שום גורם אחר, שום מְפַתֵּן. כל אדם זקוק לישועה ומבקש מה' הצלחה. אבל הוא צריך לבקש זאת ישירות מה', ולא לשים שום בן-אדם ב- "סוּכָן", ואפילו אם יהיה צדיק גמור כמו משה רבנו!

8 מקורות לכך: 🌸

[א] והרי כך היה מעשה. יעקב אבינו כעס על רחל שבקשה ממנו "הבה לי בנים". והשיב לה בגערה נוראה "התחת אלוהים אנכי?". מה פירוש "תחת"? לומר שאני לא במקומו, אינני ממלא תפקידו. ויש בפנייה כזו עון.

כך פירש רמ"א בספרו "תורת העולה" (ח"א פרק יט, והרחבתי הדברים ב"אוצרות התורה", פר' ויצא, שיחה 5) – "וידוע שרחל לא נשתטית שיעקב הוא הנותן לה בנים, אלא שכיוונה בדרך אמצעי [שיהיה מבקש ומתחנן עבורה, כלשון רש"י בדבור המתחיל: הבה לי?]. – למדנו מדבריו כי אפילו אדם שהוא צדיק, חסיד וקדוש, אין לפנות אליו לבקש ישועה, ואין לסמוך עליו שיש לו כח על-טבעי לשנות את מציאות חיינו. הנכשל בזה, עובד את ה' בשיתוף כוחות, ח"ו. וזהו שרש חטא העגל שהוא סרך ע"ז, שחשבו כי בהעדרו של משה הם אבודים ורחוקים הסיכויים שה' יושיע. עבירה גוררת עבירה, ומפני זה עשו פסל.

[ב] חז"ל מודיעים לנו כי כאשר עברו 40 יום אשר משה שהה בהר, ולא חזר במועד שנקבע, השטן בלבב את העולם והראה לבני ישראל סיוט דמיוני כאילו מוליכים את ארונו של משה [לקבורה] (רש"י, שמות לב, א). העם הוכה בפאניקה, והיו אובדי עצות כיצד ישיגו ההשגחה האלוהית. לכן בקשו מאהרן שיכין "ממלא-מקום" שם תשכון שכינה. על כך מותח ר' שמשון רפאל הירש ביקורת:

"הם לא ראו במשה את עושה רצונו של ה' [בלבד] וכו' אלא הם ראו בו איש שבכוח השפעתו להטות את רצון האלוהות, ושבכוח יישותו להבטיח חסות מטעם האלוהות. בעיני האנשים האלה, לא היה זה ה' שהוציאם ממצרים באמצעותו של משה, אלא היה זה משה שהיטה את רצון ה' לעשות את מעשה הגאולה הזאת" (ביאור רש"י הירש לתורה, שמות לב, א. ד"ה הם לא ראו). [ורש"י הירש מעיר, כי לכן אין שמו של משה רבנו מוזכר כלל בכל הנוסח של "הגדה של פסח". כדי שנתחנן שאיננו תלויים בנחיצותו של שום אישיות, יהיה מי שיהיה].

[ג] מעניין הדבר כי גם אחד מגדולי תנועת החסידות אמר אותו הרעיון, ואף ייחס תלות כזאת לאנשי ערב רב! כך רושם ר' צדוק הכהן:

"אמרו חז"ל (שמות רבה פרשה מב) כי העגל נעשה ע"י ערב רב, הם הנקראים [לך רד כי שיחת] עַמְדָּה, עֲמוֹ של משה, שהוא קיבל אותם [כגרים]. כי בני ישראל [בני האבות] נקראים 'עם-ה'!" שיעקר אמונתם בהשם יתברך, רק משה הוא המלמדם לזה [בלבד], וכפדגוג המגדל את בן המלך. לכן הם רְבוּ עם משה [הם הרשו לעצמם לריב אתו, כי לא התייחסו אליו כאיש על-טבעי].

אבל הערב-רב הם רק האמינו במשה, שראו נסים ונפלאות שעשה, ונקראים עם-משה ולא עם-ה'. כי לא ידעו את ה', כי הם גשמיים, ואין משיגים רק דבר גשמי נגלה ונראה למראית עין. ולכן אמרו 'כי זה האיש משה אשר העלנו מארץ מצרים, לא ידענו מה היה לו'. והוצרכו לתמונה אחרת שיאמינו בה. כי בלא תמונה נגלית לעין, לא היה מושג אצלם אמונה. וכי' אבל הערב רב אין להם השגה ואמונה, רק בדבר המוחש". (לקוטי מאמרים", עמ' 239, סוף מאמר סיום הש"ס).

ואנו יודעים שר' צדוק לא קרא רעיון זה בכתבי רש"י הירש (שנדפסו אז בגרמנית). וגם רש"י הירש לא ראה ספרי ר' צדוק, שנדפסו כמה עשרות שנים אחרי פטירתו. והרי אותו הרעיון, אבל מכיוונים כה שונים!

אותו פולחן אישיות הנפוצה בימינו, אשר בני אותן כיתות נותנים כל יהבם על כל מוצא פיו של מנהיג הקבוצה ("את אשר תברך, מבורך") ופונים אליו שיגזור אומר ויושעו – הללו ודאי עוברים על דברי רמ"א הנ"ל, דברי רש"י הירש ור' צדוק.

אבל, יעדים אנחנו כי גם בציבור הליטאי הַדָּר הרעיון הנפסד הנ"ל, בהאמינם שהמנהיג לא יכול לטעות, וכל דבוריו הם כ"אורים ותומים" בהחלטיות וסמכות עליונה, ואפילו כאשר איננו מביא שום מקור תורני לדבריו. התלמידים מאצילים עליו כח על-טבעי בביטוי לא מדויק "שכינה מדברת תוך גרונו".

[ד] לכן טוב הדבר לפרסם כי גדול עולם הליטאים, הרב "משך חכמה" (מחבר "אור שמח") גם הוא הטיח ביקורת על גישה נלוזה זו. ובלי שקרא דברי רש"י הירש או דברי ר' צדוק, גם הוא עלה על אותה מסילה לבאר מה היה השורש לחטא העגל, במה שנתייאשו בהעדר מנהיגם, אותו ראו בחוש. והוא טוען: "משה לא קראו התורה רק [=אלא] סרסור (ע"פ דברים ה, ה), אבל אין התייחסות התורה לו [כלומר, התורה היא עצמאית ממנו, לא הוא עצמו עצם התורה]. והתורה היא מחוייבת המציאות, כי קוב"ה ואורייתא חד... והנה [איש] דל-השֶׁקֶל, קצרה ידו (להשיג) [להבין] מחויב המציאות בלתי תכלית ובלתי מושג. ולכן חתרו להם מסילות [=אופנים] לעשות צורות ודמיונות... וריקודי הנפש [שהיה בעגל] ורתיחות הדם – נתהוו ממושג מוחשי ונראה. והמה, כאשר ראו כי בושש משה, נפלו מאמונתם ובקשו לעשות להם עגל ולהוריד על הצורה ההיא רוח ממעל, ולשפוט על זה כי הוא מרכבה לאלהות המשגיח בעולם השפל, והוא העלה אותם ממצרים. ועל זה צווח משה ככרוכיא (עגור, עוף המשמיע קול חזק, עיין תרגום ירמיה ח, ז): 'האם תדמו כי אני 'ענין'? וכי אני 'קדושה' [עצמאית] בלתי מצות ה'? חלילה, [כן] גם אני איש כמוכם, והתורה אינה תלויה בי. ואף[ואפילו] אם לא באתי היתה התורה במציאותה בלי שינוי חלילה וכי'. ויחר אף משה רצונו לומר כי אין שום קדושה וענין אלוהי כלל בלעדי מציאות הבורא ית"ש. אולם כאשר שבר הלוחות, ראו איך המה לא הגיעו אל מטרת האמונה בה' ותורתו הטהורה. וכי'. להראות כי אין בנברא קדושה בעצם, רק מצד שמירת ישראל התורה" עכ"ל. (ועיין המשך דבריו הנפלאים שהאריך) כלומר בלי קשר לתורה הכתובה והמסורה, אין חשיבות עליונה לדברי שום בן אדם.

הרי שגם גאון ישראל [מהפלג הליטאי!] בא לחנך שהאדם המנהיג את ישראל, הנה גם הוא רק קרוץ חומר אנוש כשאר בני האדם. והתולה בו כוחות מאגיים, שעל פיו יבורך הכל, ויש בכוחו להטות דעת ה' לעשות כרצון האדם, יש בזה מן עון העגל.

אבל כאן עומד נגדנו פתגם עממי, "צדיק גוזר והקב"ה מקיים" (והוא על סמך הגמרא "וכתיב בהם בצדיקים יתגורר אומר ויקם לך, שבת נט:). ועוד, הרי מפורש אמרו חז"ל כי ביכולתם של צדיקים לבטל גזירות רעות (מ"ק טז:)? אלא, הבדל יש. – אמנם נכון כי ה' שומע לתפילות הצדיקים ו"רצון יראיו יעשה". אבל אין זאת אומרת כי מותר לאחרים לפנות אליהם ולבקש מהם שיגורו בעבורם. אלא כל אדם מישראל צריך לפנות ישירות אל הקב"ה, ולא לבקש אמצעי. וגם אם מבקשים ממנו "ברכה" בלבד, אין לבטוח בזה שעל ידי מלל פיו כן יגזור וכן יהיה.

[ה] [וכבר כתבנו במקום אחר*, שהפונים אל אדמו"ר שיחליט עבורם מי הוא בן זוגם, או היכן יגורו, או במה יתפרנסו, טועים הם. כי אדמו"ר רק מייעץ ברוחניות, ואין בו כוחות נבואיים לומר במה יצליחו בחומריות. כן כתב "בעל התניא" במאמר אגרת הקודש, פרק כב (עמ' קל"ד).]

[יתוספת התלמיד. פרשת שופטים (שיחה 1) – "תמים תהיה" / וכן עיין שיחה לפרשת ראה, שנת תשס"ז – "מקובלים-מתחזים" וכאן נצטט רק פסקא קטנה מן שיחה זו. כך לשון הרב – "והנה שמענו על דורות רבים של מקובלים עצומים, רמ"ק, אר"י ז"ל, רמח"ל, גר"א, מחבר לְשָׁם שָׁבוּ ואחלמה, ועוד ועוד. מכולם לא שמענו שהלכו אליהם לשמוע עצות "מיסטיות" מהסוג הנ"ל. יתרה מזאת, בדורנו שאין נביא, אין טעם לשאול בדברים שאין להם מבוא לשכל פשוט" ומזקנים אתבונן!]

צריכים קנה-מדה לבחון אם אדם מעריץ כראוי וכתורה, את האישיות הדגולה, או שהוא נכשל בזה חלילה בעוון העגל. המדד לכך הוא – אם התלמיד יכול להודות שיש איזה חסרון במנהיגו. אם הנמשך אחרי בעל הכריזמה יכול להבחין שבדבר מסויים המנהיג שלו טועה, סימן הדבר שהתלמיד נוהג כראוי. כך מפורש בשו"ע (יורה דעה, סי' רמב, סעיף כב) שאם התלמיד ראה את רבו עושה שלא כהלכה, עליו להוכיח אותו [בעדינות]. אבל לעומת זאת, על פי "אמונת חכמים" שנצטיירה בעיני רבים מבני זמננו, כל מה שהרב עושה הוא "קדוש" ואין להרהר אחריו. אדרבה, יאמרו התלמידים "מה ידענו שהוא לא יודע? ואם עשה כך וכך, זה עצמו רָאִיהָ שעשה כדון!".

[ו] וכבר כתב נגד גישה פסולה זו אדמו"ר מחבר "**בני יששכר**" (בהגהותיו לספר "סור מרע ועשה טוב", ס"ק צ"ז. ודברי אדמו"ר ר' צבי הירש מזידצ'וב, שם).

[ז] בעצם, **רבא** האמורא אמר זאת מפורשות (בגמ' בבא בתרא דף קל:), **לשני תלמידיו**.
[אמר להו **רבא** לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע – כי אתי פסקא דדינא דידי לקמיכו וחזיתו ביה פירכא, לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי. אי אית לי טעמא – אמינא לכו, **ואי לא** – **הדרנא בי!** / לאחר מיתה – לא מיקרע תקרעוהו, ומגמר נמי לא תגמרו מיניה. (והטעם: לא מיקרע תקרעיניה - דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא. **מגמר נמי לא תגמרו מיניה** – **דאין לדיין אלא מה שעניו רואות**"]

[ח] גם **מין הרב אברהם יצחק הכהן קוק** טיפל בשאלה זו. כך לשונו:
"הדְּבָקוֹת בְּצַדִּיקִים, כדי שיתערב כח המציאות בנשמתם עם הנשמה הבלתי נשלמת, היא דבר נכבד מאד במהלך התפתחות הנפשות. **אבל** צריך שמירה גדולה, שאם יטעה בצדיק אחד וידבק בו דבקות פנימית היותית, וידבק ג"כ בחסרונותיו, הם יפעלו לפעמים על הדְּבָק, במדה גרועה הרבה ממה שהם פועלים על האיש המקורי" ("אורות", עמ' קמו).

הרי שאין עלינו להאמין במנהיג בעינים עצומות, ובלי להפעיל כוחות הביקורת. יש להכיר מה יש להעריך, וממה יש להסתייג. ואילו נהגנו כך, לא היינו טועים בכמה מכשולות בימינו. כל תלמיד צריך להעמיד פְּרָמְטָרִים תורניים, עצמאיים, ממה שהוא רואה בבני אנוש, ולא להסחף בזרם של הערצה עיוורת. מצאנו בחז"ל שהיו בודקים ומוצאים פגמים גם בגדולי אישי התנ"ך, ולא טיחו דברים. כל שכן באישים שהם בדורות מאוחרים יותר.

בזה אנו מבינים יותר למה עונש העגל נמצא בכל דור ודור. אשרי הנזהר מלטעות.